

Nieuwe historische waterverhalen in 'WaterWerk'

Zevenhonderd jaar geleden, op Pinksterdrie (4 juni) 1308, kreeg Overijssel zijn eerste 'grondwet' voor het waterschapswezen: het Dijkrecht van Salland. Het werd afgekondigd door bisschop en landsheer Guy van Avesnes. Het Waterschap Groot Salland besteedt aan deze gebeurtenis onder andere aandacht door het publiceren van historische waterverhalen uit het waterschapsgebied op de website.

Hierin wordt de geschiedenis van zeven eeuwen water(schaps)werk in Overijssel gepresenteerd. Er wordt met name uit de historische archieven van het Waterschap Groot Salland, maar ook uit andere bronnen, geput. Met elkaar belichten deze archieven, die berusten in het Historisch Centrum Overijssel, zeer uiteenlopende aspecten van het waterschapswerk door de eeuwen heen.

WATERWERK OP HET WEB

In de verhalen van WaterWerk op het Web gaat het bijvoorbeeld over een gedeelte van het genoemde dijkrecht uit 1308, het waterschapsleven in de polders rond Kampen, een regeling met een bewoner bij een dijkmagazijn, de tegengestelde belangen die de oprichting van de Rijn en IJssel Stoombootmaatschappij meebracht, beschreven in een brief aan koning Willem II, de oorlogszuchtige bisschop Bommen Berend en de schans aan 'het karrespoor' dat leidt van Rouveen naar Staphorst, een roerige vergadering van ingelanden of een zitting voor het Kantongerecht in verband met nalatige Staphorster burgers. Deze week zijn nieuwe verhalen geplaatst, te weten:

- De maand januari van het jaar 1926 heeft in Zalk aan de IJssel en Dalfsen aan de Vecht een bijzondere klank. Op beide plaatsen brak toen namelijk een dijk door, met als gevolg dat er werd gesproken van 'een ramp'. Koningin Wilhelmina kwam de getroffen gebieden bezoeken.
- In sommige waterschapsbesturen zijn vertegenwoordigers van vele generaties te vinden. Zo bleek bijvoorbeeld bij het afscheid in 1951 van mr. J.F. baron van Haersolte te Dalfsen als dijkgraaf van het Waterschap De Noorder Vechtdijken. Al meer dan een eeuw hadden zijn voorvaders functies vervuld in het bestuur van dit waterschap.
- In de natte maand januari van 1926 vindt in Zwolle een kleine revolutie plaats in de waterschapswereld. Er wordt een ingrijpende reglementswijziging doorgevoerd, waarmee huiseigenaren van de nieuwe wijk Veerallee óók gaan meebetalen voor de kosten van een kort tevoren opgericht gemaal. En daar is men het niet mee eens...

De verhalen worden verteld in hedendaags Nederlands en daartoe, waar nodig, ‘hertaald’, zodat bijvoorbeeld ook een middeleeuwse tekst direct toegankelijk is voor de lezers van tegenwoordig.

Dalfsen in januari 1926: dieptepunt en hoogtepunt tegelijk

De maand januari van het jaar 1926 heeft in Zalk aan de IJssel en Dalfsen aan de Vecht een bijzondere klank. Op beide plaatsen brak toen namelijk een dijk door, met als gevolg dat dorp en omgeving onder water kwamen te staan en er werd gesproken van ‘een ramp’. Het probleem bestond overigens niet alleen in Overijssel. Koningin Wilhelmina had er bijna een volledige weektaak aan, de getroffen gebieden in den lande te bezoeken. Bij alle dieptepunten in die natte maand zorgde ze daarmee wel voor een hoogtepunt in het bestaan van menig Commissaris der Koningin, burgemeester, ingenieur van waterstaat, dijkgraaf, opzichter, dijkbewaker, veldwachter, journalist ... Maar ook getroffenen voelden zich vereerd met haar aanwezigheid. Al zal dat misschien niet hebben gegolden voor de vrouw van bakker Lenferink in Dalfsen die de Majesteit begroette met de woorden: ‘Mevrouw, moet u hier eens kijken!’ Wilhelmina’s gemaal prins Hendrik vond dit ongepast en gaf de vrouw een reprimande: ‘Zeg, weet je wel wie je aanspreekt!’

De koningin zelf had meer oog voor de ernst van de situatie. ‘Het is verschrikkelijk’, was haar conclusie, toen ze werd rondgeleid door burgemeester Ynzonides, andere bestuurders en vertegenwoordigers van het Waterschap Benoorden de Vecht. Na de inspectie van de erewacht

verliet zij ten slotte onder luid gejuich het dorp. Dijkgraaf Van Haersolte vatte in april 1926 de gebeurtenissen na de dijkdoorbraak van 5 op 6 januari nog maar eens samen in een speciaal openingswoord vóór de vergadering van het Verenigd College.

‘Bij een voortdurende hoge stand van de Vecht door de ontzaglijke watermassa’s die erdoor moesten afloeien, werden de dijken van het Waterschap boven de spoorbrug te Berkum zeer op de proef gesteld. Wanneer wij de periode die achter ons ligt nagaan, dan blijkt wel één van de grootste gevaren, een gevaar dat moeilijk te voorkomen is, de aanwezigheid in het dijkslichaam van vele mollen, die door de buitenwaterstand en het kwelwater binnendijks, hun toevlucht in de dijken zoeken.

Met oplettendheid werd gewaakt, doch niettemin kwam de dijkdoorbraak op 5 januari vlak boven Dalfsen, vlak bij de bebouwde kom. Gezien de plaatselijke omstandigheden zou men geneigd zijn te denken, dat hier ratten de verraderlijke ondermijning van de dijk ter plaatse hebben veroorzaakt.

Toen de doorbraak nog in haar begin was, heeft de burgerij loffelijke pogingen aangewend het gat te dichten, waarbij de opzichter van Rijkswaterstaat te Dalfsen, de heer B.G. Kreiter, de leiding had, waarvoor hem grote dank toekomt.

Een ogenblik scheen het, dat door het laten zinken van een ijzeren bok met stenen en zandzakken de poging tot beteugeling van het inkomende water succes zou hebben. Maar helaas brak de bok in tweeën en bleek de poging verijld.

De heemraad Albert Hemstede, die tot dusver ter plaatse meegeholpen had, ging per auto naar Zwolle, om de dijkgraaf te halen. De Provinciale Waterstaat werd gewaarschuwd en niet lang nadat men in Dalfsen was gekomen, kwam de Commissaris der Koningin met de Provinciale Hoofdingenieur en de ingenieurs aan. (...) Diezelfde dag kwam een militair detachement uit Kampen, bestaande uit jongelui van de school voor verlofsofficieren, die hun commandant hadden gevraagd om bij de watersnood te mogen helpen. Dat hun hulpvaardige gezindheid zich in daden wist om te zetten, blijkt uit het feit dat zij zich niet onzagen om, als het nodig bleek, bijna tot het middel te water te gaan.’

Er werd hard gewerkt, al moest Van Haersolte wel een kritische noot kraken, want ‘buiten de Kamper jongelui bleken slechts zeer enkelen er natte benen aan te willen wagen.’ Gelukkig werd ‘de moed opgezweept door de energie van de luitenant Mallinckrodt en de veelvuldige aanwezigheid van de Commissaris der Koningin.’ Het hoogtepunt -niet van het water, maar qua beleving- viel ten slotte op 12 januari. Op maandagavond kreeg Van Haersolte ’s avonds laat bericht van de CdK, mr. A.E. baron Van Voorst tot Voorst, dat de koningin de volgende dag om 12.30 uur op de inmiddels aangelegde dam in de Molendijk zou verschijnen.

‘Het was voor allen, die in de voorafgaande dagen in spanning hadden verkeerd en voor hen die hard gewerkt hadden het water meester te worden, zeker een grote voldoening dat hare Majesteit ook te Dalfsen blij kwam geven van Haar medeleven met Haar onderdanen in moeilijke tijden. Bij het rondleiden van Hare Majesteit toonde deze haar volle belangstelling voor de arbeid die was verricht en op Haar weg door het dorp sprak Zij hier en daar de bewoners aan op de plaatsen waar het water het hoogst gestaan had. Op die bewuste dag schenen de omstandigheden aanvankelijk gunstiger te worden, doordat de wind zuid-oostelijk was geworden en de vorst was ingevallen, zodat naar verwachting een gedeelte van de watermassa die nog moest afloeien, door de vorst zou worden vastgehouden. In de tijd van een week die er sedert de dijkdoorbraak verlopen was, had de zorg voor de dijken van

Dalfsen tot ongeveer de spoorbrug te Berkum nog hoge eisen gesteld aan de waakzaamheid van het dijsleger. Op verschillende punten waren versterkingen aangebracht en op zondag 10 januari was zulks in de namiddag in allerijl geschied, toen nabij de Ruitenborg, dankzij de mogelijkheid om spoedig materialen als zandzakken en puin in voldoende hoeveelheid aanwezig te hebben, het gevaar kon worden bezworen.'

Het gevaar was voorlopig geweken, maar na de vorstin kwam de vorst en dat leverde nieuwe risico's op. Drijffijs bedreigde de bruggen en de dijken. 'Gelukkig', kon de dijkgraaf nog melden, 'zijn de weersomstandigheden later gunstig geweest en is het water geleidelijk gevallen, zodat geen gevaar meer voor de dijken heeft bestaan.' Het zou echter niet de laatste keer zijn, dat de Vecht haar krachten toonde.

Bronnen: Archief Waterschap De Noorder Vechtdijken/'Derde Dijksdistrict', inv.nr. 158. (Historisch Centrum Overijssel)

Wim Coster. Leven met het water in de IJsseldelta. Een waterschapsgeschiedenis. Kampen 2002.

Wim Coster. Bij Nacht en Ontij. Rampspoed in Overijssel. Zwolle 1994.

A. Goutbeek. 'De Molendijk breekt door'. In: Rondom Dalfsen. Nr. 8, Oktober 1990.

1926, Zwolle: Belang, betaling, zeggenschap

In de natte maand januari van 1926 vindt in Zwolle - op een zaterdagavond vanaf 19 uur(!) - in café de De Munnik aan de Hoogstraat een kleine revolutie plaats in de waterschapswereld. Voorzitter J. Roskam van 'Benoorden de Willemsvaart' drukt dan namelijk een ingrijpende reglementswijziging door. Hij wil, dat de huiseigenaren van de nieuwe wijk Veeralle, gelegen in de polder Blalo, óók gaan meebetalen voor de kosten van een kort tevoren opgericht gemaal. Tot dusverre waren het, zoals ook elders gebruikelijk, alleen de grondeigenaren die bijdroegen. Roskam heeft rijkslandbouwconsulent F.P. Mesu uitgenodigd om zijn standpunt te komen verdedigen. De beide poldermeesters zijn het daarmee niet eens, omdat de doortastende voorzitter buiten hen om heeft gehandeld. De pas benoemde voorzitter is echter niet voor één gat te vangen, zoals de notulen van de betreffende vergadering van stembevoegde ingelanden laten zien.

'De heer Roskam wenst van zijn recht als voorzitter gebruik te maken teneinde de vergadering voor een half uur te schorsen, om de heer Mesu gelegenheid te geven zijn lezing te houden. Na de schorsing heropent de voorzitter vervolgens de vergadering, waarna de poldermeester Mensink het woord neemt om tegen deze schorsing te protesteren. Hij vindt dat de zaal voor een ander doel gebruikt wordt, dan waartoe zij is afgehuurd. De voorzitter wijst hem er op, dat de zaal kosteloos beschikbaar is gesteld. De heer Warner is van mening dat de vergadering haar eerder voor zijn initiatief hoorde te danken, bij welke mening de heer Bilderbeek zich aansluit.'

Vervolgens wordt eerst nog stevig gesteggeld over de vraag óf en hoeveel er gemalen moet worden, want de kosten lopen op en de boeren willen met het oog op de vorst liever enig water op het land laten staan. Deskundige Mesu is het daarmee eens, waarna bij acclamatie wordt besloten 10 à 20 cm water weg te malen. Dan komt Roskam weer terug op het onderwerp betaling.

‘De voorzitter bespreekt thans de vraag of een betere verdeling van de lasten niet gewenst is. Hij vindt de herklassificatie niet nodig, maar wil dat de vierde klasse ook zal bijdragen. De heer Mesu steunt dit voorstel. Niet alleen de ongebouwde, maar ook de bebouwde eigendommen behoren bij te dragen. De heer Warner is hier sterk voor, waarop de voorzitter de navolgende motie in stemming neemt. “De vergadering van stembevoegde ingelanden van het Waterschap benoorden de Willemsvaart, vergaderd op 16 januari 1926, gehoord het voorstel van de voorzitter en het ter zake uitgebrachte advies van de heer F.P. Mesu, rijks-landbouwconsulent te Zwolle, spreekt als haar oordeel uit, dat reglementswijziging gewenst is, in die zin, dat er een betere verdeling van de lasten kome, onder meer doordat de gebouwde eigendommen afzonderlijk worden aangeslagen, en gaat over tot de orde van de dag. Deze motie in stemming gebracht, wordt bij acclamatie aangenomen.’

Als de reglementswijziging ter inzage wordt gelegd, komen er bezwaren van huiseigenaren die vinden dat zij bij betaling in het geheel geen belang hebben en daarvoor dus ook niet wensen te betalen. Secretaris mr. Jan Willem Gratama wijst er echter op, dat de kelders en tuinen nu niet meer onder water komen te staan, dat de wegen droog blijven en dat ook aan de overlast van malariamuggen een eind zal komen. Hij wil daarmee het ‘belang’ van de huiseigenaren aantonen, alsmede de logische link met de betaling én de zeggenschap. De huurders blijven hier voorlopig nog buiten schot en buiten spel. Het zal nog tot ... duren, alvorens ook zij, alom in den lande, binnen de categorie ingezetenen gaan meedraaien in de trits: belang, betaling, zeggenschap.

Bronnen: Wim Coster. Leven met het water in de IJsseldelta. Een waterschapsgeschiedenis. Kampen 2002.

Archief van het Waterschap Benoorden de Willemsvaart, inv.nrs. 2 en 3. Gemeentearchief Kampen.

‘Een magistraat in den besten zin des woords’

In sommige waterschapsbesturen zijn vertegenwoordigers van vele generaties te vinden. Zo bleek bijvoorbeeld bij het afscheid in 1951 van mr. J.F. baron van Haersolte te Dalfsen als dijkgraaf van het Waterschap De Noorder Vechtdijken. Al meer dan een eeuw hadden zijn voorvaders functies vervuld in het bestuur van dit waterschap en de voorganger ervan, het Derde Dijksdistrict.

In 1836 trad als eerste dijkgraaf aan mr. Willem Tobias, de overgrootvader van moederszijde. Tegelijkertijd werd toen als hoofdingeland benoemd mr. C.W.A. baron van Haersolte tot den Doorn, Zuthem en Haerst, de overgrootvader van vaderszijde. Opvolger van Tobias werd in 1841 Johan Christiaan baron van Haersolte van Haerst, een oud-oom, die veertig jaar in functie bleef. Tussen 1864 en 1883 zat ook nog grootvader H.A.D.J. baron van Haersolte van Zuthem in het bestuur en vrijwel tegelijkertijd een oudoom van moederszijde, Herman Antony Tobias. Vervolgens was er een tussenperiode, maar op 1 januari 1918 werd de als eerste genoemde van Haersolte benoemd tot dijkgraaf. Hij zou 33 jaar lang aanblijven. Secretaris mr. P. Kapteyn sprak hem bij zijn afscheid in 1951 toe, al behoorde het niet, merkte hij bescheidenlijk op, tot zijn bevoegdheden ‘om in de openbare vergadering van het Verenigd College het woord te voeren.’ Misschien daarom ook, memoreerde hij het werk van

de dijkgraaf in de vorm van citaten of een artikel, zoals het onderstaande dat de toestand beschreef voordat in 1925 het gemaal bij Streukel tot stand kwam.

‘Wie van Zwolle naar Meppel spoort, zal dikwijls met verbazing hebben gezien naar het uitgestrekt gebied van drassig land, liggend vanaf de brug over de Vecht tot bij de Dedemsvaart. Hij ziet op zijn reis wel meer waterziek land, zoals de boer het noemt, maar dit is toch verreweg de grootste uitgestrektheid. Niet altijd staat het land onder water, men zal heenreizen en niets dan water zien en na een paar dagen terugkomen en het sprieterige, armelijke watergras weer boven zien komen. In de zomer zal men soms zien hooien, soms ook de hooihopen in het water zien staan. Soms, als in 1924, het gras zien weggroten op het land. Het terrein dat men aan weerszijden van de spoorweg ziet, is een deel van het Waterschap De Noorder Vechtdijken en zal, als er geen onverwachte tegenvallers komen, dit jaar voor het laatst last van het water hebben. Eind van dit jaar zal dit gemaal kunnen malen en daarmee het gebied kunnen drooghouden.’

De secretaris memoreerde ook het doorbreken van een dijk langs de Vecht, vlak boven Dalfsen, in de nacht van 5 op 6 januari 1926. ‘Het betrof hier een ramp van zodanige omvang dat H.M. de Koningin persoonlijk naar Dalfsen kwam om van Haar medeleven te doen blijken.’ Hij prees eveneens de vooruitziende blik van dijkgraaf Van Haersolte, een waterschapsbestuurder pur sang.

‘Reeds bij de voorbereiding van de bemaling was er door U op gewezen, dat een belangrijk deel van de te bemalen gronden eerst ten volle van het droogleggen zou kunnen profiteren, wanneer verbetering werd gebracht in de zeer ongunstige perceelsindeling. Talrijke precelen waren er meer dan 1.000 meter lang en niet meer dan 10 meter breed, terwijl wegen vrijwel geheel ontbraken. Het wekt geen verwondering, dat door u, die reeds vóór de totstandkoming van de Ruilverkavelingsweg 1924 getoond had een groot voorstander van ruilverkaveling te zijn, de verkaveling van dit gebied krachtig werd bevorderd. Zo kwam in de verkaveling van een complex circa 1.200 hectare, gelegen onder de Gemeente Nieuwleusen, tot stand. Daarmee werd de eerste bewogen periode van uw dijkgraafschap afgesloten, die gevolgd werd door een periode van consolidatie en onderhouden van hetgeen tot stand was gebracht.’

De secretaris ging nog even door, refereerde aan de oorlogsperiode, waarin Van Haersolte gevangen was gezet, aan actuele afwateringsproblemen van de jaren vijftig en natuurlijk aan de prettige samenwerking met ‘een magistraat in den besten zin des woords.’ Van Haersolte overleed in 1957.

Bron: Waterschap De Noorder Vechtdijken/‘Derde Dijkdistrict’, inv.nr. 281.
Historisch Centrum Overijssel.